

РОЛЬ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ КРАЇН ЄС

UKRAINE'S ROLE IN SHAPING THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE EU COUNTRIES

Статтю присвячено аналізу інтегрального впливу мігрантів українського походження на інтелектуальний капітал країн ЄС. Аналіз ґрунтується на виділенні таких компонентів в структурі інтелектуального капіталу, як людський капітал, структурний капітал, соціальний капітал, капітал відносин. Міграційний потік громадян України, що здійснюють трансграничне переміщення, сегментовано на дві категорії: добровільні та вимушені мігранти. Виділено домінуючі мотиваційні фактори для кожної групи. Дослідження побудовано на основі «узагальненого портрету українського мігранта» та визначення тенденцій його трансформації. Здійснено ідентифікацію причин недовикористання потенціалу інтелектуального капіталу українського походження на основі інституційних особливостей приймаючих країн, які є основними пунктами тяжіння для мігрантів з України.

Ключові слова: міжнародна міграція, інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, соціальний капітал, капітал відносин.

УДК 378.125:331

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.81-4>

Ларіна Т.Ф.¹

д.е.н., професор,
професор кафедри
транспортних технологій і логістики,
Державний біотехнологічний університет
Степаненко С.В.²
к.е.н., докторант,
Державний біотехнологічний університет
Городецька Т.Е.³
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
транспортних технологій і логістики
Державний біотехнологічний університет

Larina Tetiana

State Biotechnological University

Stepanenko Serhii

State Biotechnological University

Gorodetska Tetiana

State Biotechnological University

The article is devoted to the analysis of the integral influence of migrants of Ukrainian origin on the intellectual capital of EU countries. The analysis is based on the selection of such components in the structure of intellectual capital as human capital, structural capital, social capital, relationship capital. The migration flow of Ukrainian citizens carrying out cross-border movement is segmented into two categories: voluntary and forced migrants. Dominant motivational factors for each group are highlighted. The study is built on the basis of the "generalized portrait of the Ukrainian migrant" and the definition of the trends of its transformation. Determinants of the quality of the intellectual capital of Ukrainian citizens, as well as the reasons for choosing deskilling tactics with an emphasis on youth migration, are determined. The reasons for the underutilization of the potential of intellectual capital of Ukrainian origin were identified based on the institutional features of the host countries, which are the main points of attraction for migrants from Ukraine, including Poland, the Czech Republic, Italy, Spain, Portugal, and Germany. The role of the elements of the acquired individual human capital in the regional section, as well as in the aspect of motivational mechanisms and the nature of the inclusion of migrants in economic processes, is analyzed. The knowledge economy index was used as a comprehensive indicator to assess the potential degree of influence of migration from Ukraine on the intellectual capital of EU countries, taking into account the difference in structural and qualitative parameters of the countries' ability to create, accept and disseminate knowledge. The vector of the influence of migration processes on the social capital of immigration centers is outlined, depending on the system of factors at the global, national, and local levels. The capital of relations is considered as a prerequisite and result of migration processes. The role of the country's image in gaining a place in the structure of migration processes is shown. The impact of refugees from Ukraine on "conditionally dynamic" sociological and institutional factors due to the change in social and psychological attitudes in society, the complication of social and political integration, and the deterioration of economic security indicators is analyzed.

Key words: international migration, intellectual capital, human capital, structural capital, social capital, relationship capital.

Постановка проблеми. Демократизація українського суспільства, обрання євроінтеграції в якості стратегічного орієнтира, набуття безвізового режиму з ЄС розширили для громадян України можливості вільного пересування, метою якого, зокрема є отримання освіти та трудова міграція. Міграційні процеси для української економіки мають як позитивні (грошові надходження, накопичення досвіду і знань), так і негативні (втрата частини трудового та інтелектуального капіталу) наслідки. На відміну від світових тенденцій залучення висококваліфікованих працівників, Україна втрачає найталановитіших і конкурентоспроможних громадян. На міжнародному ринку праці Україна представлена як постачальник висококваліфікованих кадрів для багатьох країн світу, однак в оцінці впливу мігрантів-українців на інтелектуальний капітал є нюанси, які будуть про-

аналізовані нижче. На наш погляд, роль мігрантів у формуванні інтелектуального капіталу в країнах ЄС слід розглядати, враховуючи особливості економічної поведінки суб'єктів, що прийняли усвідомлене рішення про зміну звичайного місця проживання, а також тих, хто діяв, керуючись інстинктом самозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням міграції приділено велику увагу представниками наукової спільноти, зокрема, аналізу різних аспектів міграційного процесу присвячено роботи Е.Г. Равенштейна, Е. Лі, Г. Раніса, Дж. Харріса, Дж. Фея, Л. Сьястада, Дж. Госса, Г. Мюрдаля, М. Піоре, С. Ліберзона, Е. Петраса, Р.Е. Білсборроу, Дж. Массея, К. Тейлора, Г. Бекера, А. Сіммонса тощо.

Сучасний стан розвитку глобальної економічної системи зумовлює актуалізацію дослідження

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3149-8430>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7350-2624>

багатоаспектного поняття «інтелектуальний капітал», В науковій літературі зустрічаються чисельні публікації з зазначеної проблематики. Прикладами слугують праці Дж. Ріка, Е. Чемберліна, Т. Стюарта, Л. Едвісона, М. Мелоуна, Е. Брукінга.

Виклики сучасності, що проявляються в погіршенні безпекової ситуації в світі в цілому і в Україні, зокрема, сформувавши ризики, що зумовлюють необхідність теоретико-прикладного аналізу впливу мігрантів з різними мотиваційними настановами на розвиток інтелектуального капіталу країн ЄС, які активно виконують функцію приймаючої сторони в міграційних потоках.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз інтегрального впливу мігрантів українського походження на інтелектуальний капітал країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень економічного і соціального розвитку великою мірою визначає міграційні настрої в українському суспільстві. У 2019 році, за даними опитування групи «Рейтинг», 35% українців думали над ідеєю виїхати, 63% – не думали. В 2020 році відбулися незначні зміни у прагненнях громадян України щодо міграції: 38% українців розглядали таку перспективу як бажану, 61% – не розглядали.

Найбільше були схильні до міграції люди у віці 18–29 років і 30–39 років (рис. 1), які підпадають під визначення молоді, яке було взято за основу в представленому дослідженні. Українці старше 60-ти років демонструють найнижчий рівень готовності до міграції. Рис. 1 демонструє зворотну залежність схильності до міграції від вікового діапазону: чим старше особа, тим менше її прагнення до зміни країни проживання.

В 2019 році серед головних причин міграційних прагнень осіб, що проживають в Україні,

називалися: задоволення мінімальних потреб сім'ї (50% опитаних), самореалізація (27%), відсутність перспектив в Україні (17%). В 2020 році відбулися деякі зміни у кількісній характеристиці мотивів: 45% – для задоволення потреб сім'ї, 23% – для самореалізації і 25% – через відсутність перспектив.

Прагнення задовольнити матеріальні потреби сім'ї як панівний мотив трудової міграції пояснюється тим, що заробітки в Україні чи не найнижчі в Європі (вдесятеро нижчі, ніж в Німеччині, у 5,5 рази, ніж в Італії та Іспанії, в 3 – 3,5 рази, ніж в Португалії, Чехії, Польщі) [2; 3].

Воєнна агресія Російської Федерації по відношенню до України змінила мотиваційні фактори міграції, вивівши на перше місце фактор безпеки, а також суттєво вплинула на кількість мігрантів. Дані щодо кількості біженців є приблизними й можуть змінюватися, зокрема ретроактивно. Найбільше людей виїхали з України у проміжку з 27 лютого до 9 березня. У цей період кордон України на виїзд перетнули 1 649 088 людей; щоденно з країни виїжджали понад 150 000 людей. З 17 березня кількість тих, хто виїжджає, поступово зменшувалась, що свідчить про спадання першої хвилі біженців [4].

На основі результатів соціологічного дослідження, проведеного центром Разумкова [5] представимо узагальнений «портрет» українського біженця. Переважна більшість (65%) біженців прибули до країни теперішнього перебування у березні цього року, а загалом з початку війни до кінця квітня – 84%. Серед біженців переважають жінки (93%). Найбільші вікові групи респондентів становлять люди віком від 30 до 39 років (42%) та від 40 до 49 років (29%). 83% біженців – люди

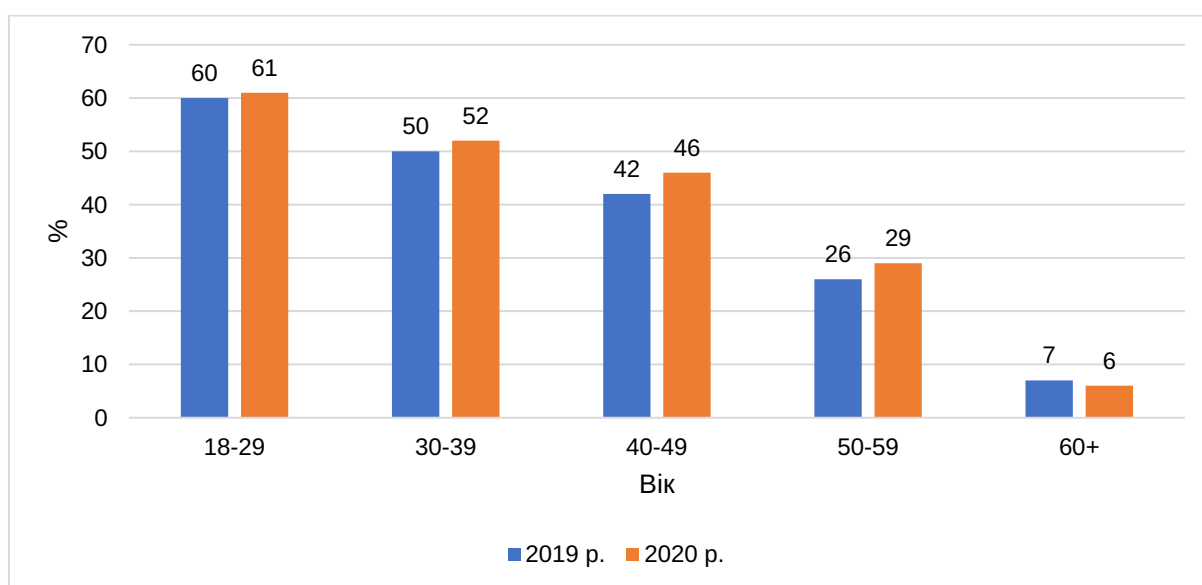

Рис. 1. Вікова сегментація осіб, що мають міграційні настрої, %

Джерело: [1]

з вищою або незакінченою вищою освітою. Найбільш представленими (серед опитаних) соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (30%), керівники підприємств та їх підрозділів (14%), підприємці (14%), кваліфіковані робітники (12%), домогосподарки (11%).

Проаналізуємо вплив мігрантів з України на інтелектуальний капітал країн ЄС в розрізі його елементів.

Людський капітал.

Україна зберігає досить високі показники в освітній сфері (грамотність населення, охоплення повною загальною середньою та вищою освітою), зокрема, посідає достойні місця (від 40-го до 60-го) в міжнародних рейтингах оцінювання рівня роботи закладів вищої освіти. Щодо участі за рівнем вищої освіти Україна посідає 11 місце у світі. Майже 80% людей у віці від 20 до 26 років отримують вищу освіту, а раніше цей показник був навіть вищим за 80% до запровадження обов'язкового зовнішнього незалежного оцінювання [6, с. 41]. Зазначені дані свідчать про високий потенціал мігрантів з України, зокрема молоді, щодо розвитку інтелектуального капіталу в країнах ЄС. При цьому, не останнє місце займає питання, як повно потенційні можливості осіб, що здійснюють транскордонне переміщення, використовуються в країнах призначення. Основними країнами, зацікавленими у працівниках з України, є Польща, Німеччина, Чехія. Однак, на ринку праці зазначених країн за рахунок мігрантів українського походження в більшості випадків закриваються вакансії, що не відносяться до висококваліфікованої праці, а саме: пакувальників, різноробочих, кравців, водіїв, будівельників (Польща); доглядальниць, плиточників, сантехніків, електриків (Німеччина); промислових робітників, покоївок, зварювальників, електриків (Чехія) [7].

В потоках добровільних мігрантів ми маємо справу з мотивованими суб'єктами, що обирають визначену стратегію і діють у векторі «країна походження – країна призначення», тобто приймають рішення на основі оцінки витрат і вигод від застосування набутих знань і навичок в певній національній системі господарювання. Фактично, з причин існування суттєвої різниці у параметрах соціально-економічного розвитку України і країн ЄС, наші громадяни демонструють спектр можливих варіантів динаміки компетенцій від підвищення кваліфікації до десквілінгу. Молоді люди рідше залежать від системи соціального забезпечення та мають високу мотивацію брати участь у ринку праці в країні призначення, навіть якщо це спочатку передбачає декваліфікацію.

Країни ЄС використовують механізми взаємного визнання формальних кваліфікацій, однак, цей важливий принцип має свої межі, які вбудовані в систему перетину людського та культурного капі-

талу. Інституційні обмеження визнання формальної кваліфікації призводять до розширення обсягів освітньої міграції української молоді. Отже, можна стверджувати, що перспективи розкриття інтелектуального капіталу окремого суб'єкта залежать від місця його застосування та змінюються в різних інституційних режимах. Національна мова та часто формальна освіта, що вимагаються в межах приймаючої країни, прив'язують вміння та навички до певної країни.

З огляду на вище зазначене логічним наслідком свідомого вибору міграційної стратегії добровільних мігрантів з України стало те, що основною країною призначення обирається Польща. Вирішальним аргументом на користь роботи в цій країні (на додачу до територіальної та мовно-культурної близькості) є можливості врегульованого тимчасового працевлаштування лише за заявою працедавця про намір найняти мігранта. Навіть в умовах пандемії чисельність таких заяв у 2020 р. перевищила 1,3 млн. За різними оцінками, у будь-який момент часу у Польщі перебуває близько мільйона українців. За підрахунками польських економістів, трудова участь українців у польській економіці забезпечила останніми роками 13% зростання останньої [8].

Роль елементів набутого індивідуального людського капіталу визначається регіоном їх реалізації і детермінується особливостями розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Деякі країни, регіони та міста є важливими в контексті навчання, а деякі територіальні осередки асоціюються з застосуванням набутих навичок та творчістю, забезпечуючи високу віддачу від інтелектуального капіталу. Спостерігається нерівність у прирості та втратах інтелектуального капіталу в географічному розрізі. Міграція може як поглиблювати, так і зменшувати ці нерівності. Наприклад, Сполучене Королівство Великої Британії та Німеччина відіграють роль «магніту» для приваблення більш освічених мігрантів, Італія та Іспанія більш притягує мігрантів з нижчою кваліфікацією через великий попит на некваліфіковану робочу силу. В розрізі аналізу українських реалій варто акцентувати увагу на тому, що основними пунктами призначення для мігрантів з України виступають країни ЄС, де ринок праці пропонує вакансії з низьким ступенем інтелектуальної складової.

Вимушені мігранти з України, які шукають приtulку з огляду на реалізацію потреби у безпеці, детермінують свій вибір країни призначення не аргументами реалізації власного інтелектуального капіталу в процесі суспільного виробництва, а аналізом системи соціального забезпечення. Практично, біженці та шукачі тимчасового приtulку з України не мають суттєвого позитивного впливу на людський капітал національних господарств членів ЄС через те, що включені в еко-

номічні процеси як споживачі на основі системи трансфертних платежів як результату перерозподілу ВВП країн ЄС. Говорячи про основне джерело засобів існування, 28% респондентів називають матеріальну допомогу з різних джерел (помітно частіше таку відповідь дають біженці в Німеччині – 48%), 19% – попередні грошові заощадження, 12% – постійну роботу в країні перебування, 12% – тимчасову роботу (чи підробітки) в країні перебування, 0,6% – доходи від бізнесу в країні перебування, 0,2% – студентську стипендію в країні перебування, 9% – дистанційну роботу в Україні, 0,8% – доходи від бізнесу в Україні, 2% – пенсію [5]. Отже, лише 24,6% біженців з України приймають участь у створенні ВВП в приймаючих країнах, решта 85,4% живуть на допомогу, заощадження, доходи від різних видів діяльності в країні походження.

В результаті гострої міграційної кризи в Європі, яка поглибилась в наслідок війни в Україні, спостерігається надзвичайно стрімке зниження параметрів економічної безпеки у країнах-членах ЄС. Безпрецедентний наплив мігрантів, особливо нелегальних, продемонстрував свій пік у 2015 р., коли було зафіксовано прибуття 2,1 млн. осіб. Серед країн-членів ЄС, якими було зафіксовано найбільше число нелегальних мігрантів з країн-не членів ЄС були Німеччина, Франція, Греція, Велика Британія та Іспанія. На ці держави припало близько 71% усіх нелегальних мігрантів у ЄС-18. Переважна їх більшість були громадянами Сирії, Афганістану, Іраку та Албанії [9, с. 24]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого станом на 22 березня з України виїхали 3 626 546 людей. Глобальна відповідальність, яку взяли на себе країни ЄС призвела до значного посилення тиску на їх бюджет.

Структурний капітал.

Структурний капітал на національному рівні представляє собою методи стимулювання інноваційної діяльності. На наш погляд, він демонструє невисокий ступінь залежності від міграційних процесів. Можна стверджувати, що структурний капітал є сукупністю умов, що визначають перспективи використання людського капіталу мігрантів.

Для оцінки потенційного ступеню впливу міграції з України на інтелектуальний капітал країн ЄС ми використали індекс економіки знань. Останній представляє собою комплексний показник, що характеризує рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, у країнах та регіонах світу, який розроблено у 2004 році групою Світового банку для оцінки спроможності країн створювати, приймати та поширювати знання.

Методологія оцінки включає комплекс із 109 структурних та якісних показників, об'єднаних у чотири основні групи [10]:

1. Індекс економічного та інституційного режиму – умови, в яких розвиваються економіка та суспільство в цілому, економічне та правове середовище, якість регулювання, розвиток бізнесу та приватної ініціативи, здатність суспільства та його інститутів до ефективного використання існуючого та створення нового знання.

2. Індекс освіти – рівень освіченості населення та наявність у нього стійких навичок створення, поширення та використання знань. Показники грамотності дорослого населення, відношення зареєстрованих учнів (студентів та школярів) до кількості осіб відповідного віку, а також низку інших показників.

3. Індекс інновацій – рівень розвитку національної інноваційної системи, що включає компанії, дослідницькі центри, університети, професійні об'єднання та інші організації, які сприймають та адаптують глобальні знання до місцевих потреб, а також створюють нове знання та засновані на ньому нові технології; кількість науковців, зайнятих у сфері НДДКР; кількість зареєстрованих патентів, число та тираж наукових журналів тощо.

4. Індекс інформаційних та комунікаційних технологій – рівень розвитку інформаційної та комунікаційної інфраструктури, яка сприяє ефективному поширенню та переробці інформації.

Станом на 2021 рік TOP – 5 країн, в які виїждять на заробітки мігранти з України, склали Польща, Чехія, Іспанія, Італія, Португалія. В табл. 1 представлено інформацію щодо їх рейтингу за Індексом економіки знань.

Представлені в табл. 1 дані наочно демонструють той факт, що найбільш популярними країнами-реципієнтами для українських мігрантів виступа-

Таблиця 1

Рейтинг Top-5 країн-реципієнтів українських мігрантів за Індексом економіки знань

Рейтинг	Тренд	Країна	Індекс економіки знань
21	2	Іспанія	8,35
26	7	Чехія	8.14
30	-3	Італія	7,89
34	-4	Португалія	7,61
38	-3	Польща	7,41

Джерело: [11]

ють країни ЄС, в яких економічний та інституційний режим не забезпечують ефективного використання наявного потенціалу людського капіталу вихідців з України. Рейтинг за Індексом економіки знань Польщі, яка приймає найбільшу кількість трудових мігрантів українського походження зафіксовано на відмітці 38 з прогнозуванням погіршення ситуації (тренд «-3»). Найкращі показники у Іспанії та Чехії, хоча і вони посідають місця у другій десятці. Отже, географія міграції з України визначає потенціал її впливу на інтелектуальний капітал ЄС і окреслює низьку віддачу від людського капіталу.

Соціальний капітал.

Соціальний капітал виступає продуктом суспільної взаємодії між суб'єктами і представляє собою персональну мережу безпосередніх стосунків індивіда, що виступає соціальним контекстом його дій, визначає міру інтеграції в суспільство і забезпечує йому доступ до необхідних ресурсів життєдіяльності [12]. Соціальний капітал уособлює вертикальні зв'язки між групами з різними соціальними статусами.

Теорія соціального капіталу дозволяє отримати більш повну картину вкладу мігрантів у суспільно-економічні відносини країн-реципієнтів через включення елементів взаємодії між особами, групами та інститутами. Соціальні процеси, які провокуються транскордонними переміщеннями трудових мігрантів і біженців, певним чином формують суспільство пунктів їх призначення. Мігранти несуть з собою нові ідеї, цінності і практики, що отримало назву в науковій літературі «переказами соціального капіталу». Важливо, що не всі випадки трансферу цієї складової інтелектуального капіталу мають позитивний ефект. Ідеї та практики, що трансплантується мігрантами у суспільні відносини приймаючої країни, можуть мати деструктивний характер. Вектор впливу міграційних процесів на соціальний капітал осередків імміграції залежить від системи факторів, що включає

такі рівні як глобальний, національний та місцевий. У систематизованому вигляді вони представлені в табл. 2.

Збройний конфлікт за участю України як фактор глобального рівня значно посилив тиск на соціальний капітал країн ЄС. Позитивними передумовами трансплантації соціального капіталу українського походження на рівні факторів національного порядку можна вважати географічну та культурну близькість між Україною та ЄС, а також зрілість в рамках гендерних відносин. Міжгрупові відносини ускладнюються незнанням мови країни перебування. Цю проблему як головну називають 65% біженців (частіше про неї повідомляють українські біженці в Німеччині – 80%). Ще 35% респондентів назвали серед проблем труднощі в комунікації з місцевим населенням через незнання мови. Оцінюючи рівень володіння мовою країни, в якій вони перебувають, за шкалою від 0 до 10, де «0» означає «зовсім не володіють», а «10» – вільно володіють», лише 20% оцінили його балами від 5-и до 10-и, і лише 10% – балами від 8-и до 10-и. Знання англійської мови оцінили таким чином відповідно 43% і 20% опитаних [5].

З боку країн призначення спостерігається домінування ліберальних доктрин, зокрема політики відкритості для транскордонного руху населення різного національного походження. Однак принцип лібералізації має свої обмеження, що наочно показала міграційна криза в ЄС. Небезпека її поглиблення в наслідок стрімкого збільшення кількості мігрантів (фактор місцевого рівня) спричиняє повернення до практики контролю на внутрішніх кордонах країн ЄС. Динаміка збільшення кількості біженців має наслідками посилення тиску на бюджети, а також поглиблення дисбалансу на ринку праці європейських країн, збільшення рівня безробіття, що виступає імпульсом для загострення міжетнічних протистоянь та погіршення ставлення до іноземних мігрантів. Економічні

Таблиця 2

Фактори впливу мігрантів на соціальний капітал країн-реципієнтів

Глобальний рівень	Національний рівень	Місцевий рівень
– Транспортно-комунікаційні технології – Міжнародні норми та договори про права людини – Міжнародна політика сили, тиску і конфлікти за участю країни походження іммігрантів	– Географічна близькість між країнами походження та призначення – Структура та динаміка економіки – Державно-національна модель громадянсько-політичної інтеграції – Громадянська культура і практика інтеграції – відторгнення (мультикультуралізм) – Стан процесу державного будівництва – Політика в галузі міграції і громадянство – Міждержавні двосторонні відносини – Патріархальні (егалітарні) гендерні відносини в приватних і суспільних сферах	– Структура і динаміка економіки – Громадянська культура і практика інтеграції – відторгнення (мультикультуралізм) – Ступінь житлової сегрегації – Міжгрупові відносини – Частка населення, що народилося за кордоном – Чисельність іммігрантів і компактність мешкання – Ментальність тимчасового проживання – Відчуття громадянських прав іммігрантів

Джерело: адаптовано у відповідності до [13]

ускладнення в більшості країн Євросоюзу значно уповільнюють адаптацію мігрантів у країнах прибуття, поглиблюючи тим самим існуючі соціально-економічні протиріччя.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну перекреслило позитивні очікування щодо відновлення після пандемії, досягнення економічного зростання в євросоні. В березні 2022 р. річна інфляція зросла до 7,5% порівняно з 5,9% у лютому. Ціни на енергоносії зросли на 44,7% у річному обчисленні, що є безпрецедентним зростанням відносно показника 4,3%, зареєстрованого в березні 2021 р.

Стагфляційні процеси в ЄС в сукупності з проблемами гуманітарного характеру, спровокованими мігрантами з України, призвели до посилення настроїв нетерпимості з боку громадян приймаючих країн, що визначає від'ємний характер впливу на соціальний капітал, зокрема в частині згуртованості суспільства і показника суспільної довіри. Поглиблення міграційної кризи значно посилює навантаження на всю систему інститутів євроінтеграційного об'єднання, що має наслідком зміну політичних настроїв. Вся Європа сьогодні спостерігає небувалий підйом правих сил у політиці. Партії, які раніше вважалися маргінальними, наразі реально претендують на входження до парламенту, а десь – і стати біля керма держави. Причин цього явища чимало, однією з них є велика кількість легальних та нелегальних мігрантів, які осіли в розвинених країнах.

Дослідники міграційних процесів зазначають, що дуже часто вклад мігрантів у розвиток суспільств, зокрема соціального капіталу, не включається у наукові розвідки, недооцінюється, ускладнюється розповсюдженням дестабілізації та дезінформації по відношенню до мігрантів. Сучасні форми технологій впливають на медійну, соціальну, політичну взаємодію і набувають особливої актуальності для процесів управління, так як впливають на формування демократичних процесів.

Капітал відносин.

Капітал відносин характеризується іміджевими атрибутами країни та формує уявлення про її привабливість з точки зору зовнішнього торговельного партнера у глобальному просторі, а також пункту призначення для трудових мігрантів і біженців. Країни ЄС стали уособленням принципу глобальної відповідальності, що інституціоналізується, зокрема, через ліберальну міграційну політику. Ми вже зазначали, що подібний підхід призвів до міграційної кризи в країнах ЄС, яка значно знизила параметри їх економічної безпеки. Капітал відносин є передумовою для реалізації можливостей залучення людського капіталу. У випадку з добровільними трудовими мігрантами ми можемо казати про позитивний вплив капіталу відносин на розвиток інтелектуального капіталу країн-реципієнтів.

У ситуаціях, коли посилення факторів небезпеки генерує масові виїзди громадян з країн походження, високі іміджеві показники країни мають наслідком (з високим ступенем вірогідності) формування міграційної кризи.

Капітал відносин формується на двох рівнях: макроекономічному та мікроекономічному. Макроекономічний рівень включає діяльність державних та недержавних інституцій, функціонування яких створює підґрунтя для ідентифікації країни з певним іміджем. Мікроекономічний рівень формування капіталу відносин реалізується через міжособистісне спілкування місцевого населення, мігрантів та потенційних мігрантів. Громадяни тієї чи іншої країни, що проживають за кордоном (діаспори, мігранти), транслують образ країни-реципієнта. Прибуття молодого працездатного населення в рамках добровільної трудової чи освітньої міграції, частіше за все з вищою освітою, за кордон задля заробітку створює позитивний вплив на формування іміджу країни на міжнародній арені. Масове прибуття біженців з України в країни ЄС має негативний вплив на «умовно-динамічні» соціологічні фактори (через зміну соціально-психологічних настроїв в суспільстві, ускладнення соціально-політичної інтеграції) та «умовно-динамічні» інституційні фактори (шляхом впливу на показники економічної безпеки).

Висновки з проведеного дослідження. Україна має потужний інтелектуальний капітал, що підтверджується оцінкою кількісних показників освіти: участь населення у першому ступені навчання, середня тривалість навчання, чисельність дорослого населення з середньою та вищою освітою. Аналіз міграційних процесів за участю українців дозволяє зробити висновок, що Україна не рухається у мейстрімному напрямку збереження та поповнення трудових ресурсів висококваліфікованими працівниками та талановитою молоддю. Вона представлена на глобальному ринку трудових ресурсів як постачальник конкурентоспроможних кадрів, та споживачів освітніх послуг, зокрема для країн ЄС. Основними пунктами тяжіння для мігрантів з України всіх вікових груп стали такі європейські країни як Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Португалія.

Оцінка ролі міграції з України здійснена на основі сегментування громадян, що здійснюють транскордонне переміщення, на добровільних і вимушених мігрантів. Воєнна агресія Росії по відношенню до України змінила узагальнений портрет українського мігранта через механізм зсунення факторів мотивації. Для добровільних мігрантів домінуючими є фактори задоволення мінімальних потреб родини та самореалізація, для біженців – самозбереження. Складова мотивації, в свою чергу, визначає алгоритми включення в систему суспільного виробництва прийма-

ючих країн. Трудові мігранти реалізують стратегію вибору найкращих варіантів застосування індивідуального інтелектуального капіталу в той час як біженці в переважній більшості зупиняються на ролі споживачів, експлуатуючи систему перерозподілу ВВП країн ЄС.

Українські мігранти, зокрема молодь, здійснюють різноспрямований вплив на країни ЄС в розрізі елементів інтелектуального капіталу. Високий потенціал інтелектуального капіталу українського походження не отримує адекватного застосування. Це зумовлено рядом факторів: відносно низький рівень соціально-економічного розвитку та середня заробітна плата в Україні визначають прийнятність для українських мігрантів стратегії дескілінгу (не обтяжена набутим соціальним статусом молодь частіше обирає такий шлях); нерівність в прирості інтелектуального капіталу, зумовлена його структурною складовою (Тор-5 країн призначення мігрантів з України мають порівняно невисокий рейтинг за індексом економіки знань, який оцінює спроможність країн створювати, приймати та поширювати знання); деструктивний вплив біженців з України на соціальний капітал з огляду на посилення настроїв нетерпимості, від'ємний характер впливу на згуртованість суспільства та соціальну довіру в наслідок суттєвого погіршення соціально-економічного стану країн ЄС. Капітал відносин розглядається нами як передумова і результат міграційних процесів: імідж країни визначає її привабливість для мігрантів, з одного боку. З іншого боку, масове прибуття біженців з України в країни ЄС негативно позначається на «умовно-динамічних» соціологічних та інституційних факторах через зміну соціально-психологічних настроїв в суспільстві, ускладнення соціально-політичної інтеграції, погіршення показників економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019–2020 рр. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracuyuvaty-kordonom-2019-2021-rokax>
2. List of European countries by average wage. URL: https://www.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_average_wage
3. Середня заробітна плата в Україні в Євро. URL: <https://www.index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/e>
4. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022 р.). Cedoss. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/>
5. Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.

6. Ukraine: 30 Years on the European Path / Yu. Yakymenko et al. The Ukrainian Centre for Economic and Political Studies named after Olexander Razumkov. Kyiv, «Zapovit» Publishing House, 2021. 392 p.

7. Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf

8. Strzelecki P., Growiec J., Wyszyński R. The contribution of immigration from Ukraine to economic growth in Poland. NBP Working Paper No. 322. URL: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/322_en.p

9. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ : Заповіт, 2018. 214 с.

10. Гуманитарний портал. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index>

11. Рейтинг стран мира по индексу экономики знаний. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index>

12. Кривда Н. Соціальний капітал: що це таке і навіщо його нарощувати? URL: <https://delo.ua/opinions/socialnij-kapital-scho-ce-take-i-navischo-jogo-n-383859/>

13. Доклад о миграции в мире 2020. Международная организация по миграции, 2020. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr-2020-ru.pdf>

REFERENCES:

1. Trudova mighracija: skilky ukrajinciv pracjuvaly za kordonom v 2019–2020 rr. [Labor migration: how many Ukrainians worked abroad in 2019–2020]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracuyuvaty-kordonom-2019-2021-rokax>
2. List of European countries by average wage. Available at: https://www.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_average_wage
3. Serednja zarobitna plata v Ukrajini v Jevro [Average salary in Ukraine in Euros]. Available at: <https://www.index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/e>
4. Vymushena mighracija i vijna v Ukrajini (24 lju-togho – 24 bereznja 2022 r.) [Forced migration and war in Ukraine (February 24 – March 24, 2022)]. Cedoss. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/>
5. Nastroji ta ocinky ukrajinsjkykh bizhenciv (lypenj – serpenj 2022 r.) [Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July – August 2022)]. Available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>
6. Ukraine: 30 Years on the European Path (2021). Kyiv: «Zapovit» Publishing House. (in Ukrainian)
7. Mighracija v Ukraini: cyfry i fakty [Migration in Ukraine: figures and facts]. Available at: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf

8. Strzelecki P., Growiec J., Wyszyński R. The contribution of immigration from Ukraine to economic growth in Poland. *NBP Working Paper*, no. 322. Available at: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/322_en.p

9. Sidenko V. (ed.) (2018) *Pereformatuvannja jev-ropejskoji integraciji: mozhlyvosti i ryzyky dlja asociaciji Ukrajina-JeS* [Reformatting of European integration: opportunities and risks for the Ukraine-EU association]. Kyiv: Zapovit. (in Ukrainian)

10. Ghumanytarnij portal [Humanitarian portal]. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index>

11. Rejtyng stran myra po yndeksu ekonomyky znanyj [Rating of the countries of the world according to the index of the known economy]. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index>

12. Kryvda N. Socialnij kapital: shho ce take i navishho jogho naroshhuvat? [Social capital: what is it and why should it be increased?]. Available at: <https://delo.ua/opinions/socialnij-kapital-scho-ce-take-i-navischo-jogo-n-383859/>

13. Doklad o myghracyy v myre 2020. Mezhdunarodnaja orghanyzacyja po myghracyy [Report on migration in the world 2020]. Available at: https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf